

HUKUK, SİYASET VE UZUN DÖNEMLİ İKTİSADİ GELİŞME

K. Kıvanç KARAMAN*

Özet

Bu makale, Yeni Kurumsal İktisat literatürü kapsamında hukuk ve siyasetin uzun dönemli gelişmeye etkisini inceleyen çalışmaları ele alacaktır. Bu literatürün önemi, iktisatta yaygın olarak kullanılan matematiksel modelleme ve ampirik sınıma yöntemlerini, iktisat biliminin uzun bir süre mesafeli durduğu gelişmenin temelinde yatan toplumsal kurumları anlama amacı için kullanmasıdır. Ele alınan çalışmalar, bu metodolojik yaklaşımın, gerek özel olarak gelişme konusunda, gerekse daha genel olarak sosyal süreçler arasındaki etkileşimleri modelleme açısından, ortak, kapsayıcı ve esnek bir teorik çerçeve oluşturma potansiyeli taşıdığını gösterir. Makale ayrıca hukuk ve siyasetin iktisadi gelişmeyi belirlemedeki nispi önemleri ve gelişmeye etkilerini hangi mekanizmalar üzerinden gösterdiklerine dair literatürde devam eden tartışmaları değerlendirecektir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal iktisat, iktisadi gelişme, siyasal iktisat.

JEL Sınıflaması: O10, N40, K00

LAW, POLITICS AND LONG TERM ECONOMIC DEVELOPMENT

Abstract

This article reviews the works in the New Institutional Economics Literature that investigate the impact of law and politics on long term economic development. The importance of this literature lies in its innovative use of mathematical modeling and empirical analysis to investigate social mechanisms that until recently mainstream economics had stayed away from. The review of the literature highlights the promise of this approach to provide a unified, comprehensive and flexible theoretical framework to study development and more generally the interactions between different

---

* Boğaziçi Üniversitesi. İktisat Bölümü. Bebek 34342 İstanbul.
Tel: (212) 3597633. E-posta: kivanc.karaman@boun.edu.tr.

social processes. The article also summarizes the debates in the literature regarding the roles of law and politics in the development process.

Keywords: *Institutional economics, economic development, political economy.*

JEL Classification: *O10, N40, K00*

1. Giriş

Son dönemde Yeni Kurumsal İktisat literatürü ve bu literatürün iktisat tarihine uygulamaları kapsamında yapılan bir dizi çalışma, iktisadi gelişmeyi geniş bir perspektiften ele almayı amaçlamaktadır. Bu çalışmalar, bir yandan, gelişmeyi siyaset, hukuk ve kültür gibi toplumsal kurumlarla ilişkili bir biçimde incelerken, diğer yandan, gelişmenin toplumsal kökenlerinin tarihte yattığı öngörüsüyle, tarihsel verileri mercek altına alır. Bu makalenin amacı, bu literatürün gelişimini incelemek, muhtemel katkılarını tartışmak ve yapılan çalışmalara örnekler vermektir.

Makalede literatür dört aşamada incelenecektir. İlk aşamada, Yeni Kurumsal İktisadın teorik çerçevesi, cevaplama çalıştığı sorular, metodolojisi, ve diğer literatürlerle ilişkisi ele alınacaktır. İkinci ve üçüncü aşamalarda, literatürde hukuk, siyaset ve gelişme ilişkisini inceleyen çalışmalardan örnekler verilerek ana tartışma konularına işaret edilecektir. Dördüncü aşamada, literatürün Orta Doğu ve Osmanlı iktisadi tarihine uygulamaları ele alınacaktır. Sonuç bölümünde ise, literatürle ilgili beklentilerin ve eleştirilerin değerlendirilmesi yapılacaktır.

Değerlendirilen çalışmalar göstermektedir ki, Yeni Kurumsal İktisat literatürünün getirdiği temel yenilik, Neoklasik İktisadın teorik ve ampirik metotlar alanında yaptığı kazanımları, iktisat dışı sosyal bilimlerin incelediği süreçleri anlamak için kullanmasıdır. Literatür, bu yolla, sosyal bilimler arasındaki terminolojik ve kavramsal ayrımların ötesine geçip, ortak bir dil konuşma ve karşılıklı etkileşimleri anlama imkanını sunar. Yine bu literatür, iktisadi organizasyon biçimlerinin çeşitliliğini ve karşılaştırmalı çalışmaları ön plana çıkararak, Orta Doğu ve dünyanın diğer bölgeleri üzerine yapılan iktisat tarihi çalışmalarının diyaloga girmesi için bir platform sunar. Öte yandan, iktisat metodolojisinin ve modellerinin doğasında olan kısıtlardan dolayı, bu yeni literatürün de, her soruyu, aynı yetkinlikte cevaplama beklenmemesi gerekir.

2. Yeni Kurumsal İktisat literatürü

Yeni Kurumsal İktisat literatüründe genel kabul gören tanım, North'un yaptığı toplumsal oyunun kuralları, veya, daha açık anlatımıyla, toplum tarafından belirlenen ve toplumsal etkileşimi şekillendiren kurallar tanımıdır.¹ Bu kapsayıcı tanım, gelecekte hukuka, siyasetten inançlara kadar çok çeşitli kuralları kurum kavramının

---

¹ D. C. North, **Institutions, Institutional Change and Economic Performance**, Cambridge University Press. 1990.

---

kapsamına sokar, fakat teknoloji ve coğrafya gibi maddi kısıtları dışarda bırakır. Kurumlar, formel (kanunlar, politik sistem, piyasa organizasyonu vb.) veya enformel (normlar, gelenekler, ahlaki değerler) olabilir. Benzer şekilde, incelenen kurumlar, değişik seviyelerdeki sosyal etkileşimleri şekillendiriyor olabilir. Mesela, iktisadi yaşamı düzenleyen ticari kanunlar da, ticari kanunların oluşturulması sürecini şekillendiren anayasa da birer kurumdur.

Yeni Kurumsal İktisat literatürünün gelişimini anlamak için, öncülleri olan (Eski) Kurumsal İktisat ve Neoklasik İktisat ile olan benzerlik ve farklarını ele almak gerekir. 1920 ve 1930'larda etkili olan ve John R. Commons, Wesley Mitchell, Thorstein Veblen ve Richard Ely gibi isimlerin öncülük ettiği Eski Kurumsalcılar, tarihsel ve sosyal süreçlerin iktisat üzerinde belirleyici etkisine ve iktisadi kurumların çeşitliliğine vurgu yapıyorlardı. Bu yaklaşıma göre, iktisat bilimin, piyasa mekanizmasını incelemenin ötesine geçip, alternatif iktisadi organizasyon biçimleri, toplumdaki güç dağılımı, hukuk sistemi ve bunların iktisadi etkilerini incelemesi gerekiyordu. Metodolojileri, bireyden çok kolektif, mekanikten çok evrimsel, tümdengelimden çok ampirik, betimsel ve tarihsel detaylara önem veren bir yaklaşım içeriyordu. Dolayısıyla, Eski Kurumsalcılar, gerek inceledikleri konular, gerekse metodolojileri itibarıyla, ortodoks iktisattan ayrışıyorlardı.

Yeni Kurumsal İktisadın beslediği ikinci kaynak ise, Neoklasik İktisat ve özellikle büyüme çalışmalarına uygulamalarıydı. Solow² ve Swan'ın³ ilk nesil Neoklasik büyüme modelleri ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarını kısa vadede sermaye birikimi, uzun vadede ise teknolojik seviyesindeki farklarla açıkladılar. Fakat bu ilk nesil modeller sermaye birikimi ve teknolojik gelişimin belirleyicilerini açıklamıyorlardı. Cass⁴ ve Koopmans⁵, modele, bireylerin tüketim ve tasarruf tercihlerini ekleyerek, sermaye birikiminin model çerçevesinde belirlenmesini sağladılar. Romer⁶ ve Lucas⁷ ise, şirketlerin kar amaçlı araştırma ve geliştirme harcamalarını modele ekledi ve teknolojik gelişimi model çerçevesinde açıkladı.

Yeni Kurumsal İktisat, bu iki öncülden, sorduğu sorular ve incelediği konular açısından Eski Kurumsalcıları takip etti. Büyümenin toplumsal kökenlerini inceledi, siyaset, sosyoloji, hukuk, antropoloji ve evrimsel biyolojiden yararlanan disiplinler

---

² R. M. Solow, "A Contribution to the Theory of Economic Growth", **The Quarterly Journal of Economics**, 70(1), 1956, 65–94.

³ T. W. Swan, "Economic Growth and Capital Accumulation", **Economic Record**, 32(2), 1956, 334–361.

⁴ David Cass, "Optimum Growth in an Aggregative Model of Capital Accumulation", **The Review of Economic Studies**, 32(3), 1965, 233–240.

⁵ Tjalling C. Koopmans, "On the Concept of Optimal Economic Growth", **The Econometric Approach to Development Planning**, Amsterdam: North Holland, 1965.

⁶ Paul M. Romer, "Endogenous Technological Change", **Journal of Political Economy**, 1990, 71–102; Paul M. Romer, "Increasing Returns and Long-run Growth", **The Journal of Political Economy**, 1986, 1002–1037.

⁷ Robert E. Lucas Jr, "On the Mechanics of Economic Development", **Journal of Monetary Economics**, 22 (1), 1988, 3–42.

arası bir yaklaşım benimsedi.⁸ Eski Kurumsalcılığa bu dönüş, Neoklasik İktisadın te-ori ve uygulamada karşılaştığı zorluklara karşı bir tepki olarak anlaşılabilir. Neoklasik İktisat, büyüme sürecinin mekanizmasını gittikçe daha ayrıntılı bir şekilde modellemesi- ne rağmen, alıta yatan, ve asıl belirleyici olan toplumsal dinamikleri ele almıyordu. Uygulamada ise, Neoklasik modellere dayanarak uluslararası organizasyonların geri kalmış ülkelere yaptıkları maddi yardımlar, beklenen başarıyı sağlamadı, çünkü yol- suzluk ve yanlış yatırımlar yüzünden büyük ölçüde ziyan edildiler.⁹

Yeni ve Eski Kurumsalcıların ayrıldıkları nokta ise metodoloji oldu. Yeni Ku- rumsalcılar, eski literatürün betimsel yaklaşımını teorik açıdan yetersiz buldular.¹⁰ Bu- nun yerine, Neoklasik İktisadın matematiksel modelleme dilini benimsediler, model kullanmayan çalışmalar bile, savlarını formüle ederken, matematiksel literatürdeki sonuçları takip ettiler. Neoklasik İktisadın kaynakların kısıtlılığı, rekabet, metodo- lojik bireycilik gibi temel varsayımları yeni literatürün başlangıç noktası oldu. Yeni Kurumsalcıların Neoklasik İktisada tamamlayıcı olarak konumlanması ve iktisatta ha- kim olan ortak matematiksel dili konuşması, iktisadın başka dalları tarafından kabul görmesini ve takip edilmesini sağladı.¹¹

Yeni Kurumsalcı metodolojinin Neoklasik İktisattan ayrıldığı önemli noktalar da oldu. Neoklasik İktisat, iktisadi aktörlerinin kararlarını tam ve kesin bilgiye sahip olarak ve rasyonel olarak aldıkları, piyasa işlemlerinin anında ve maliyetsiz olarak gerçekleştiği varsayımları üzerine kurulmuştu. Yeni Kurumsalcılar, bu varsayımları sorguladılar, bilgi ve rasyonelite kısıtlarına, piyasada ticari partner bulma, pazarlık, bilgi toplama, anlaşma yapma ve denetleme gibi işlem maliyetlerinin önemine vurgu yaptılar. Bu yaklaşıma göre, kurumların verimliliğe etkisini belirleyen şey, iktisadi işlem maliyetlerini ne kadar düşürdükleriydi. Yeni Kurumsalcılar, ayrıca, Neoklasik İktisadın statik analizi yerine dinamik ve değişimi anlamaya çalışan bir yaklaşım be- nimsediler, evrensel geçerliliği olan mekanizmalar aramak yerine, farklı kurumların benzer, aynı kurumun farklı işlevler üstlenebileceği öngörüsüyle çalıştılar.¹² Zaman içinde, Yeni Kurumsalcıların getirdiği yeni yaklaşımlar, Neoklasik İktisatta da genel kabul gördü.

Yukarıda kaba çizgileriyle özetlenen Yeni Kurumsalcı literatürün tarihsel geli- şiminde, özellikle üç isim önemli rol oynadı. Bunlarda ilki Ronald Coase'dur. Coase¹³

⁸ Richard Bluhm ve Adam Szirmai, **Institutions and Long-run Growth Performance: An Analytic Literature Review of the Institutional Determinants of Economic Growth**, United Nations University, Maastricht Economic and Social Research and Training Centre on Innovation and Technology, 2012, RePEc - IDEAS.

⁹ W. R. Easterly, **The Elusive Quest for Growth: Economists' Adventures and Misadventures in the Tropics**, MIT Press.,2002.

¹⁰ Nisar A Khan ve Saghir Ahmad Ansari, "Application of New Institutional Economics to the Problems of Development: A Survey", **Journal of Social and Economic Development**, 10(1), 2008, 1-32.

¹¹ Claude Ménard ve Mary M Shirley, **Handbook of New Institutional Economics**. Springer, 2005

¹² Claude Ménard ve Mary M Shirley, **a.g.k.**

¹³ Ronald H. Coase, "The Nature of the Firm". **Economica**, 4(16), 1937, 386-405.

piyasalar ve fiyat mekanizması yoluyla gerçekleşen işlemlerin maliyetleri olduğunu, ve belli koşullarda, şirketler gibi hiyerarşik yapıların, aynı işlemleri, daha düşük maliyetle gerçekleştirebileceği fikrini ortaya attı. Bu çalışma, piyasa dışı alternatif iktisadi karar alma mekanizmalarını incelemek için kavramsal bir çerçeve oluşturdu ve öncü oldu. Yine Coase¹⁴, mülkiyet haklarının güvenceye olduğu ve işlem maliyetlerinin olmadığı durumlarda, dışsallık (externality) sorunu olsa bile, piyasaların, kaynakların verimli kullanımını sağlayacağı savını ortaya attı. Dolayısıyla, bu çalışma, piyasanın verimli çalışmasının koşullarını ortaya koyarak, bu koşulların geçerli olmadığı durumlarda, ne tür piyasa dışı mekanizmaların gerekli olabileceğini anlamak için bir başlangıç noktası oldu. İkinci önemli isim, Oliver Williamson¹⁵, Coase'un çizdiği çerçeveyi yakından takip etti. Williamson çalışmalarını, işlem maliyetleri kavramı etrafına oturttu, bu maliyetleri belirleyen bilgi asimetrisi, işlemlerin sıklığı, üretim araçlarının mülkiyeti gibi faktörleri ve maliyetleri düşük tutmak için gerekli şirket organizasyonu ve sözleşme biçimlerini inceledi.

Douglass North'un¹⁶ önemli katkısı ise, kurumlar ve büyüme ilişkisinin, dinamik ve tarihsel bir süreç olarak anlaşabileceği öngörüsüyle, Yeni Kurumsalcılığı iktisat tarihiyle buluşturması oldu. North'a göre, kurumların büyümeye etkisini, büyüme için gerekli iki önkoşulu ne kadar sağladıkları belirledi. Bunlardan koşullardan ilki, iktisadi aktörler arasında yapılan sözleşmelere uyulmasını sağlayacak mekanizmaların oluşturulmasıydı. Sözleşmelerle ilgili sorunun kökeninde çoğu sözleşmede tarafların yükümlülüklerini farklı zamanlarda yerine getirmelerinin gerekmesi yatıyordu. Mesela, alışverişte malın ve ödemenin teslimi, veya kredi sözleşmesinde kredinin açılması ve geri ödeme, farklı zamanlarda gerçekleşiyordu. Bu ise, yükümlülüğü daha geç tarihte olan tarafın sözleşmeye uygun davranmaması riskini doğuruyordu. Sözleşmelere uyumu sağlayacak kurumlar oluşmadığı zaman, ticaret, sermaye birikimi ve dolayısıyla iktisadi büyümeyi zorlaştırıyordu. North'un önemini vurguladığı ikinci koşul ise, mülkiyet haklarının güvenceye alınmasıydı. Buna göre, mülkiyet hakları olmadan, tasarruf ve yatırım, ve dolayısıyla, fiziksel ve beşeri sermaye birikimini teşvik eden mekanizma ortadan kalkıyordu.

North çalışmalarında tarihin başından bugüne kadar kurumların büyümeye etkisinin kendi teorik çerçevesinden bir okumasını sundu. Çizdiği çerçeve, ortaya atıldığı sorular, kendisini takip eden çalışmalar için yol haritası çizdi. Bu çalışmalardan bir kısmı, daha genel bir yaklaşım benimseyip, North'un teorik çerçevesinin ampirik testlerine yöneldiler. Mesela, Knack ve Keefer¹⁷ sözleşmelerin uygulanmasının ve mülkiyet haklarının güvenceye alınmasının büyümeye olumlu etkisini ekonometrik

¹⁴ Ronald H. Coase, "Problem of Social Cost", **The Journal of Law and Economics**, 3 (1), 1960, 1-44.

¹⁵ Oliver E. Williamson, **Markets and Hierarchies**, New York, 1975.; Oliver E. Williamson, **The Economic Institutions of Capitalism**, Simon and Schuster, 1985.

¹⁶ Douglass C. North, **The Rise of the Western World: A New Economic History**. Cambridge University Press, 1973; Douglass C. North, **Structure and Change in Economic History**, New York: Norton. 1981; Douglass C. North, **Institutions...a.g.k.**

¹⁷ S. Knack ve P. Keefer, "Institutions and Economic Performance: CrossCountry Tests Using Alternative Institutional Measures", **Economics and Politics**, 7(3), 1995, 207-227.

verilerle desteklediler. Literatür olgunlaştıkça, daha derine inen ve belirli dönem ve süreçleri ele alan çalışmalar öne çıktı. Literatürde açıklanmaya çalışılan en önemli süreç Avrupa'nın Ortaçağ'dan başlayan ve Sanayi Devrimi'yle hızlanan bir şekilde siyasi ve iktisadi olarak Çin, Hindistan ve Orta Doğu'yla ayrışması oldu. Yoğun olarak tartışılan bir başka süreç ise, Avrupa'nın dünyanın diğer bölgelerini kolonileştirmesi, ve sonrasında farklı kolonilerin iktisadi gelişme açısından ayrışmasıydı. Özellikle, Kuzey Amerika ve Avustralya'daki kolonilerin Güney Amerika ve Afrika'dakilerden daha hızlı gelişmesinin sebepleri anlaşılmaya çalışıldı. Bu çalışmalardaki savlar da matematiksel modellerle formüle edildi, tarihsel veri setleri ve endeksler oluşturuldu, ekonometrik metotlardan yararlandı. Dolayısıyla, North'un iktisat tarihindeki takipçileri de metodoloji açısından iktisat biliminin ana gövdesinden ayrılmadı.

3. Hukuk ve İktisadi Gelişme İlişkisi

Bu bölümde, hukuk kurumlarının büyümeye etkilerini konu alan çalışmalardan örnekler ele alınacaktır. Hukuk, bir önceki bölümde bahsedilen, mülkiyet hakları ve sözleşmelerin uygulanması ile çok yakın ilişki içinde olduğundan, hukuk üzerine çalışmalar literatürde önemli yer tutar. Literatürdeki başlıca tartışma konusu ise alternatif hukuk sistemlerinin göreceli verimliliğidir. Aşağıda özetlenen makaleler, literatürde kullanılan yöntemler ve tartışma konuları hakkında fikir vermek amacını taşır.

Hukuki kurumlar üzerine çalışmalarda yapılan temel bir ayırım, enformel sosyal cezalandırma mekanizmaları ve devletin formel hukuk sistemi arasındadır. Sosyal cezalandırma mekanizmaları ile kastedilen, kültürel veya yerel toplulukların, sözleşmelere uymayan üyelerini yazılı olmayan topluluk içi kuralara dayanarak cezalandırmasıdır. Buna göre, tarihsel olarak, kapalı ve küçük topluluklar, üyelerinin davranışları hakkında bilgi paylaşıyor ve beklenen davranışları yerine getirmeyen üyelerini dışlayarak cezalandırabiliyorlardı. Dolayısıyla, topluluk üyeleri, dışlanmanın getireceği maliyet, beklenen davranıştan ayrılmanın getirisinden büyük olduğu sürece, topluluğun beklentilerine uygun hareket ediyordu. Sosyal mekanizmaların alternatifi ise formel hukuk sistemiydi. Hukuk sistemi, büyük ölçüde yazılı kuralara dayanıyor, ve kurallara uymayanlar, devletin şiddet tekeli yoluyla cezalandırılıyordu.

Literatürdeki bir dizi çalışma, bu iki mekanizmanın tarihsel olarak oynadığı rolleri ve göreceli etkinliğini inceledi.¹⁸ Bunlar arasında öne çıkan ve temel bulguları özetleyen bir çalışma, Avner Greif'in¹⁹ Ortaçağ Akdeniz'inde deniz ticaretiyle uğraşan iki farklı topluluğu incelediği ve uzun vadede, formel hukuk sisteminin etkinliğini savunduğu makalesidir. Greif'in incelediği topluluklardan ilki, Mağrip'te yaşayan,

¹⁸ A. Dixit, "Trade Expansion and Contract Enforcement", *Journal of Political Economy*, 111(6), 2003, 1293–1317; Karen Clay, "Trade, Institutions, and Credit", *Explorations in Economic History*, 34(4), 1997, 495–521; Sheilagh C. Ogilvie, *Institutions and European Trade: Merchant Guilds, 1000–1800*, Cambridge University Press, 2011.

¹⁹ A. Greif, "Cultural Beliefs and the Organization of Society: A Historical and Theoretical Reflection on Collectivist and Individualist Societies", *Journal of Political Economy*, 102(5), 1994. 912–950,

---

üyeleri arasında yoğun sosyal ilişkiler olan kapalı bir Musevi tüccarlar topluluğuydu. Bu topluluk, üyeleri arasında yapılan sözleşmelere uyulmasını sağlamak için topluluk içi genel kabul görmüş sosyal cezalandırma mekanizmalarına başvuruyordu. Buna göre, sözleşmeye aykırı davranan bir tüccarın davranışı, üyeler arası kişisel haberleşme yoluyla paylaşılıyor, ve tüccar topluluktan dışlanıyordu. Dışlanma tehdidi ve yol açacağı ticari kayıplar, tüccarları, sözleşmelere sadık kalmaya teşvik ediyordu. İncelenen ikinci topluluk olan Cenevizli tüccarlar ise, aralarındaki anlaşmazlıkları devletin resmi mahkemelerine götürüyor, ve sözleşmeyi bozanlar, mahkemeler tarafından cezalandırılıyordu.

Greif çalışmasında Oyun Teorisi ve döneme ait belgeleri kullanarak, Ortaçağ koşullarında, Mağripli tüccarlar tarafından kullanılan sosyal mekanizmanın sözleşmelere uyumu daha az maliyetle sağladığını gösterdi. Fakat zaman içinde, ticaret hacmi büyüdükçe, yeni bölgelerle ticaret yapma gereği ortaya çıktıkça, ve karmaşık sözleşmelere dayanan ticari ilişkiler kurmak gerektiğince, kapalı ve küçük topluluklarda etkin olan Mağribi sistemi yetersiz kalıyordu. Dolayısıyla, uzun vadede, Cenevizlilerin kullandığı devletin resmi hukuk sistemi ticari olarak avantaj sağlıyordu.

Greif'in çalışmasının eleştirilebilecek bir yönü, formal hukuk ve enformel sosyal mekanizmalar arasında katı bir ayırım olduğu ve sosyal mekanizmaların zaman içinde etkinliklerini yitirecekleri savlarıdır. Oysa, sosyal mekanizmalar günümüzün gelişmiş ekonomilerinde bile hala yaygın bir rol oynadığına, ve çoğu zaman formal hukuk sistemine alternatif olarak değil, tamamlayıcı olarak çalıştıklarına dair çalışmalar vardır. Örnek olarak, Bernstein'in²⁰ uluslararası elmas piyasasındaki oyuncuların aralarındaki anlaşmazlıkları kişisel bilgi paylaşımı yoluyla çözmelerini anlatan çalışması sayılabilir. Fakat, formal hukuk ve sosyal mekanizmalar etkileşimi üzerine yapılan çalışmalar, halihazırda, tatmin edici bir teorik çerçeve sunmaktan uzaktır ve bu alanda yeni çalışmalara ihtiyaç vardır.²¹

Greif'in makalesi literatürde ayrıca yaptığı kavramsal ayrımlar ve kullandığı metodoloji yoluyla etkili oldu. Makalenin, kurumların kısa ve uzun vadeli etkilerinin farklı olabileceği ayrımı, takip eden çalışmalarda, sıklıkla vurgulanan bir nokta oldu. Tarihsel olarak, Mağripli ve Cenevizli tüccarlar ayrımı, daha genel olarak yorumlanıp, Orta Doğu'da kişisel, Avrupa'da ise resmi hukuk sistemine dayanan iktisadi ilişkileri anlamak için bir başlangıç noktası kabul edildi. Aynı zamanda, çalışma, Oyun Teorisi'nin tarihi verilerle beraber kullanımı açısından öncü bir rol oynadı.

Hukukun üzerine ikinci önemli tartışma, farklı resmi hukuk geleneklerinin göreceli verimlilikleri üzerine oldu.²² Bu çalışmalar, özellikle, İngiliz ve Fransız hukuk

---

²⁰ L. Bernstein, "Opting Out of the Legal System: Extralegal Contractual Relations in the Diamond Industry", *The Journal of Legal Studies*, 21(1), 1992.115–57.

²¹ H. Hillmann ve B. L. Aven, "Fragmented Networks and Entrepreneurship in Late Imperial Russia", *American Journal of Sociology*, 117(2), 2011, 484–538; Philip T. Hoffman, **Growth in a Traditional Society: The French Countryside, 1450–1815**, Princeton University Press, 2000; Marcel Fafchamps, **Market Institutions in Sub-Saharan Africa: Theory and Evidence**, MIT Press, 2004.

²² R. La Porta ve diğerleri, "Law and Finance", *Journal of Political Economy*, 106, 1113–

gelenekleri arasındaki farklara yoğunlaştı. Buna göre, bu iki gelenek arasındaki ayrışma, Ortaçağ'da başladı²³. Bu dönemde, İngiltere'de ademi merkezîyetçi, Fransa'da ise merkezîyetçi bir devlet yapısı oluştu. Bu ayrım, hukuk sistemine, İngiltere'de yerel seçimle belirlenen ve kraldan bağımsız hareket eden, Fransa'da ise merkezi bir hiyerarşi altında çalışan yargıçlar olarak yansıdı. Siyasi ve hukuki ayrışma, İngiltere'de Şanlı Devrim'le (1688) birlikte yargı bağımsızlığının sağlanması, Fransa'da ise Napolyon'un hukuk sistemini merkezileştirme ve kanunları standardize etmeye yönelik çalışmaları ile devam etti. Ayrıca, iki hukuk sistemindeki farklar, bu iki devletin kolonilerine yayıldı.

İki hukuk sistemi arasındaki yapısal farklar, kanunların içeriğini, ve dolayısıyla iktisadi gelişmeyi etkiledi²⁴. Buna göre, kanunları yasa koyucunun tepeden inmece bir şekilde belirlediği, usule önem veren ve yargıçların işlevinin kanunları uygulamakla sınırlı olduğu Fransız sistemi, iktisadi gelişme için gerekli olan esnekliğine sahip değildi. Kanunların içtihat yoluyla oluştuğu, bağımsız yargıçların yorumlarının önemli olduğu, usulden çok kanunun özüne önem veren İngiliz hukuk sistemi ise, toplumda ortaya çıkabilecek yeni ihtiyaçları karşılamada daha başarılıydı. Fransız hukuku, devletin, İngiliz hukuku ise, bireyin çıkarlarını ön planda tutuyordu. Bu ayrım ise, İngiliz hukuk geleneğini takip eden ülkelerde, bireysel ve basın özgürlükleri ve mülkiyet haklarının daha iyi korunması, yeni iş kurmanın kolay olması ve finansal sistemin gelişmesi gibi farklara yol açtı.

La Porta ve arkadaşlarının öne sürdükleri tezin genel kabul gördüğünü ve hukuk geleneklerinin karşılaştırmalı performansı konusunda bir konsensüse ulaşıldığını söylemek zordur. Çalışmalarında kullandıkları hukuk gelenekleri sınıflandırması, İngiliz hukuk sisteminin daha esnek olduğu fikri, esnekliğin gelişmişlik farklarına yol açtığı gibi tezin parçalarının her biri, daha sonra, başka çalışmalar tarafından sorgulandı. Daha da temele inen bir eleştiri ise, hukuk sistemlerini karşılaştırmanın iktisadi gelişmeyi anlamaya katkısı sorguladı.²⁵ Buna göre, eğer siyaset hukuku belirliyorsa, hukuk sistemini anlamaya çalışmak yerine, meselenin kökeninde yatan, siyaseti incelemek gerekir. Siyaset konusunda yapılan çalışmalar, bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

1155. 1998; R. La Porta ve diğerleri, "The Quality of Government", **Journal of Law, Economics, and Organization**, 15(1), 1999. 222-279,.

²³ E. L. Glaeser ve A. Shleifer, "Legal Origins", **The Quarterly Journal of Economics**, 117(4), 2002. 1193-1229,

²⁴ T. Beck, "Legal Institutions and Economic Development" (SSRN Scholarly Paper No. ID 1669100), Rochester, NY, Social Science Research Network, 2010. <http://papers.ssrn.com/abstract=1669100>.

²⁵ S. Haber ve diğerleri, **The Politics of Property Rights: Political Instability, Credible Commitments, and Economic Growth in Mexico, 1876-1929**, Cambridge University Press. 2003; M. Pagano ve P. Volpin, "The Political Economy of Finance", **Oxford Review of Economic Policy**, 17(4), 2001. 502-519.

4. Siyaset ve İktisadi Gelişme İlişkisi

Siyaset kurumu üzerine yapılan çalışmaların merkezinde, devletin ortaya çıkışı, yapısı, ve bunun iktisadi etkileri bulunur. Devletin oluşumunun önemli bir ayağı, toplumdaki şiddet kapasitesinin ve yürütme erkinin bir çatı altında toplanması ve tekelleşmesi sürecidir. Bu sürece paralel olarak ortaya çıkan hukuk sistemi, tekelleşen şiddetin kullanımını kurallara bağlar. Bu sürecin büyümeye etkisi olumlu veya olumsuz yönde olabilir. Bir yandan, devlet, keyfi şiddet kullanımını denetim altına alarak, kamu malları üreterek, sözleşmelerin uygulanmasını sağlayarak iktisadi faaliyetleri destekleyebilir. Öte yandan, şiddet tekeli, yıkıcı ve bireylerin mülkiyet haklarına zarar verecek bir şekilde kullanılabilir. Dolayısıyla, büyüme için temel mesele, şiddet tekelleşirken şiddetin denetimi ve iktisadi gelişme için olumlu kullanımı için gerekli mekanizmaların oluşturulmasıdır.²⁶

Ampirik tarafta, devletin iktisadi gelişme için önemini destekleyen bir çalışma Bocksette ve arkadaşları²⁷ tarafından yapıldı. Bu çalışma 119 modern ülke için bir devlet geleneği endeksi oluşturdu. Endeks, her ülke için, 1-1950 yılları arasında güçlü bir devlet otoritesinin varlığı, devletin yerel mi dış merkezli mi olduğu, ve devlet otoritesinin yaygınlığı verilerine dayanılarak hesaplandı. Devlet geleneği endeksi Avrupa (ortalama endeks değeri 0.79), Asya (0.79) ve Orta Doğu'da (0.64) yüksek, Afrika (0.32), Kuzey (0.20) ve Güney Amerika (0.39) ve Okyanusya'da (0.16) düşük bulundu. Çalışmanın ikinci aşaması, ekonometrik analiz sonucu, devlet geleneğinin günümüzdeki iktisadi ve siyasi gelişme düzeyini olumlu etkilediğini buldu. Fakat çalışma, bulunan olumlu etkinin, hangi kanallar üzerinden ve hangi dönemlerde kendini gösterdiğine dair bir açıklama getirmede.

Bu alanda son dönemde etkili olan bir yaklaşım, Daron Acemoğlu ve James Robinson'un²⁸ siyasi elitler ve toplumun geri kalanı arasındaki ilişkileri merkeze yerleştirdikleri çalışmalarıdır. Bu çalışmalar, elitlerin kontrolünde olan siyasi kurumları, sömürücü ve kapsayıcı olarak sınıflandırdı ve gelişme farklarını bu ayrıma dayanarak açıkladı. Buna göre, sömürücü siyasi sistemlerde, yürütme erki küçük bir elitin kontrolindedir ve toplum tarafından denetlenemez. Elitler, bu gücü, büyüme için değil, kendilerine rant yaratmayı amaçlayan iktisadi kuralları koymak için kullanırlar. Kapsayıcı siyasi sistemlerde ise, toplumun geniş çoğunluğu siyasette söz sahibidir ve yürütme erki denetim altındadır. Bu ise, fırsat eşitliğine ve yetenekli bireylerin yükselmesine imkan sağlar, tasarruf, yatırım ve teknolojik gelişmeyi teşvik eder. Bir

²⁶ Avner Greif ve diğerleri, "Coordination, Commitment, and Enforcement: The Case of the Merchant Guild", **Journal of Political Economy**, 1994, 745-776; Douglass C. North ve Barry R. Weingast, "Constitutions and Commitment: The Evolution of Institutions Governing Public Choice in Seventeenth-Century England", **The Journal of Economic History**, 49(04), 1989, 803-832; David Stasavage, "Transparency, Democratic Accountability, and the Economic Consequences of Monetary Institutions", **American Journal of Political Science**, 47(3), 2003, 389-402.

²⁷ V. Bocksette ve diğerleri, "States and Markets: The Advantage of an Early Start", **Journal of Economic Growth**, 7(4), . 2002. 347-369

²⁸ D. Acemoglu ve J. Robinson, **Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty** (1st ed.), Crown Business. 2012.

ülkenin siyasi kurumlarının oluşmasında, tesadüfleri de kapsayan, pek çok farklı sebep rol oynayabilir. Fakat bir kere yerleştikten sonra, sömürücü ve kapsayıcı kurumların kendilerini devam ettirmeye yönelik dinamikleri birinden diğerine geçmeyi zorlaştırır.

Acemoğlu ve arkadaşları çalışmalarında yukarıda özetlenen genel çerçevenin ötesine geçerek, siyasetin ekonomi üzerindeki etkisini gösterdiği çeşitli mekanizmaları matematiksel olarak ayrıntılı biçimde modellediler. Mesela, 19. yüzyılda ülkeler arasındaki sanayileşme ve demiryolları gibi yeni teknolojilerin yaygınlaşmasında gözlemlenen farkları, siyasi elitlerin rantlarını koruma çabası çerçevesinde incelediler.²⁹ Kurdukları modele göre, elitlerin tarım sektörü rantlarına bağımlı olmadığı ve siyasi hakimiyetlerini kaybetme korkusu yaşamadığı Britanya ve Prusya, yeni teknolojileri benimserken, tehdit altında hisseden ve tarımsal rantlarla beslenen Avusturya ve Rusya elitleri değişime direndiler.

Yazarların ampirik literatüre katkısı ise, savlarını uzun dönemli veri setleri kullanılarak ve ampirik çalışmalarda önemli bir sorun olan içsellik (endogeneity) sorununu çözerek sınamaları oldu. İçsellik sorununun kaynağında, siyasi kurumların iktisadi gelişmeyi etkilediği kadar, iktisadi gelişmenin de siyasi kurumları değiştirmesi yatar. Bu ise, kurumlar ve gelişme arasında sebep sonuç ilişkisinin yönünü ispatlamayı zorlaştırır.

Acemoğlu ve arkadaşları, içsellik sorununu, Avrupa devletlerinin 15. yüzyıldan itibaren dünyanın çeşitli bölgelerinde koloniler kurmalarını tarihsel bir deney olarak kullanarak aştılar. Buna göre, Avrupalılar, gittikleri yerlerdeki koşullara bağlı olarak, bazı bölgelerde sömürücü, bazı bölgelerde ise kapsayıcı siyasi kurumlar oluşturdular. Nüfusun yoğun olduğu ve yerel hastalıkların Avrupalıların yerleşmelerini zorlaştırdığı Orta Amerika, Peru, Mısır gibi bölgelerde, yerli halkı sömürmeye dayanan siyasi kurumlar kuruldu. Nüfus yoğunluğu düşük ve koşulları Avrupalıların yerleşmelerine uygun olan Kuzey Amerika ve Avusturalya gibi bölgelerde ise katılımcı siyasi yapılar oluştu. Siyasi kurumlardaki bu fark, uzun dönemli büyüme oranlarını etkiledi. Sömürücü siyasi kurumların hakim olduğu koloniler, toplumun geniş kesimlerinin dışlanması ve mülkiyet haklarındaki eksiklikler yüzünden sanayileşemediler ve geri kaldılar. Yazarlar, bu savı, ampirik olarak test etmek için, kolonileşme döneminin başlangıcındaki yerel koşulları Avrupalıların oluşturdukları siyasi kurumlar için araç değişken olarak kullanıp, kurumların iktisadi gelişmeyi etkilediğini gösterdiler.³⁰

Acemoğlu ve arkadaşlarının çalışmaların takip eden iki önemli ampirik çalışma, aynı araç değişkeni kullanarak, kurumların büyüme üzerindeki etkisini alternatif

---

²⁹ D. Acemoğlu ve J. A. Robinson, “Economic Backwardness in Political Perspective”, *American Political Science Review*, 100(1), 2006. 115–131.

³⁰ D. Acemoğlu ve diğerleri, “The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation”, *American Economic Review*, 91(5), 2001. 1369–1401.; D. Acemoğlu ve diğerleri, “Reversal of Fortune: Geography and Institutions in the Making of the Modern World Income Distribution”, *The Quarterly Journal of Economics*, 117(4), 2002. 1231–1294.

---

açıklamalarla beraber değerlendirdi. Rodrik ve arkadaşları³¹, kurumların etkisini coğrafya ve ticaretle, Easterly ve Levine³² ise coğrafya ve devletlerin iktisadi politikalarıyla karşılaştırdı. Her iki çalışma da, kurumların büyüme için belirleyici olduğunu, diğer açıklamaların etkilerinin zayıf olduğunu veya hiç olmadığını buldular.

Acemoğlu ve arkadaşlarının özetlenen çalışmaları, elitlerin toplumun geri kalanıyla ilişkisine odaklanırken, North, Wallis ve Weingast³³ ise çalışmalarının merkezine elitlerin kendi aralarındaki ilişkileri ve şiddetin kontrol altında tutulması sorunu yerleştirdiler. Buna göre, tarih boyunca ve bugün gelişmekte olan ülkelerde, elitlerin gücünün kaynağı şiddete başvurabilme kapasiteleridir. Elitler, kendi aralarında anlamadıkları ve şiddete başvurdukları ölçüde, bunun yol açtığı yıkım ve belirsizlik iktisadi gelişmeyi engellerler. Bundan dolayı, iktisadi gelişme için temel ön koşul elitler arası şiddeti denetim altına alacak kurumsal bir yapı oluşturmaktır.

Yazarlara göre, tarihsel olarak, şiddetin denetimi sorununun çözümü yolunda ilk adım, “Doğal Devlet” diye adlandırdıkları, elitlerin kendi aralarında bir koalisyon kurmaları, ve beraberce iktisadi rant yaratıp, bu rantı paylaşmaları yoluyla atıldı. Diğer bir deyişle, düzen ve istikrarı sağlayan devlet, aslında, rantların bir arada tuttuğu elitler arası bir koalisyon olarak ortaya çıktı. Bu haliyle, rantlar, Acemoğlu ve Robinson’un savının aksine, iktisadi gelişme için kötü değil, çatışmanın önlenmesi için ödenmesi kaçınılmaz olan bir bedeldi.

“Doğal Devlet”ten sonraki aşama olan “Açık Erişim Düzeni”nde ise, şiddet siyasetten çekildi, elitler ayrıcalıklarını ve rantları kaybetti, ve hem siyasi, hem de iktisadi alan, rekabete açıldı. Açık erişim düzenine geçiş için, üç koşulun sağlanması gerekti. Bunlar, hukukun üstünlüğünün sağlanması, devlet aygıtından bağımsız, tüzel kişiliği olan kalıcı kurumların oluşması, ve sivillerin askerler üzerinde hakimiyet kurmasıydı. Avrupa’da bu dönüşüm aşamalı olarak gerçekleşti ve ilk olarak 19. yüzyılda Britanya, Fransa, ve Amerika Birleşik Devletleri’nde tamamlandı.

North ve arkadaşlarının vurguladığı nokta, uzun dönemli gelişmede, devleti kontrol eden elitlerin kendi aralarındaki ilişkilerinin organizasyonunun, toplumun geri kalanıyla olan ilişkilerinden daha önemli bir rol oynadığıdır. Yine bu çalışma, iktisadi gelişme literatürünün uzun yıllar uzak durduğu şiddetin organizasyonu ve kontrolü probleminin önemini ortaya koymuştur. Öte yandan, çalışmanın eleştiriye açık bir yönü, geliştirilen teorik çerçevenin, Avrupa tarihinin bir tasviri ve genellemesinin ötesine geçmediğidir.³⁴ Bu ise, literatürde, Avrupa dışındaki bölgeler üzerine yapılacak çalışmalara olan ihtiyacı ortaya koyar.

---

³¹ Dani Rodrik ve diğerleri, “Institutions Rule: The Primacy of Institutions over Geography and Integration in Economic Development”, **Journal of Economic Growth**, 9(2), 2004, 131-165.

³² William Easterly ve Ross Levine, “Tropics, Germs, and Crops: How Endowments Influence Economic Development”, **Journal of Monetary Economics**, 50(1), 2003, 3-39.

³³ D. C. North ve diğerleri, **Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History** (1st ed.), Cambridge University Press. 2009.

³⁴ L. Diamond, “The State and Violence”, **Perspectives on Politics**, 8(01), 2010. 293–296.

5. Orta Doğu'da İktisadi Gelişme

Yeni Kurumsal İktisat literatürünün Orta Doğu iktisat ve siyasi tarihiyle etkileşimi 2000'li yıllarda yoğunlaştı. Bu alanda, Timur Kuran hukukun, Şevket Pamuk ise, siyasetin rolünü vurgulayan, önemli katkılar yaptılar. Pamuk, ayrıca, kendisi ve arkadaşlarıyla yaptığı çalışmalarda oluşturduğu iktisadi ve siyasi veri serilerini Avrupa ile karşılaştırmalı bir çerçeveye oturttu. Aşağıda, bu çalışmaları özetleyeceğiz.

Timur Kuran çalışmalarında³⁵ hukuki kurumların siyaset ve iktisatla etkileştiği mekanizmaları, Avrupa ile karşılaştırmalı bir biçimde inceler. Bu çalışmalara iyi bir örnek, İslami miras hukukunun etkileri üzerine yaptığı çalışmadır. Buna göre, İslami miras hukukunun iktisadi gelişme için belirleyici özelliği terekenin en az üçte ikisinin akrabalara sabit oranlara göre paylaşılmasıydı. Bu kural, sermayenin her nesilde varisler arasında nispeten eşit biçimde bölünmesine yol açıyordu. Sosyal adalet ve kadın hakları açısından dönemin ilerisinde olan bu kural, iktisadi etkisini ise, büyük ölçekli ve uzun ömürlü işletmelerin ortaya çıkmasını zorlaştırarak gösteriyordu. Zaman içinde, teknolojik gelişme ve ticaret hacmindeki artışlar büyük ölçekli şirketlere avantaj sağladıkça, Orta Doğu'daki küçük işletmeler, zamanın gereklerine uyum sağlayamadılar. Ayrıca, küçük işletmeler, ülkelerinin iç siyasetine etki yapacak ve hukuku kendi ihtiyaçlarına göre şekillendirecek bir baskı grubu oluşturamadılar.

Aynı süreçte, Kuzey Avrupa'da yaygın olan miras hukuku, terekenin bölünmeden bir varise aktarılmasına imkan sağlıyordu. Bu kural, sermaye birikimine, uzun ömürlü ve büyük ölçekli işletmelerin oluşmasına, bu işletmelerin ihtiyaçları doğrultusunda sermaye piyasası ve muhasebe yöntemleri gibi alanlarda yeni düzenlemeler geliştirmelerine imkan sağladı ve sanayi devrimine giden yolda önemli rol oynadı.

Kuran, vakıf sistemi üzerine olan çalışmalarında, yine, hukuki kaynaklı, fakat siyaset ve iktisatla etkileşen bir mekanizmaya işaret etti. Vakıf, İslam hukukuna göre, belirli taşınmaz malların gelirlerinin önceden belirlenen bir kamu hizmetine adanmasına verilen addır. Buna göre, vakfın kurucusu, taşınmaz malları vakfa bağışlar, sağlanacak hizmetleri belirleyen ve sonradan değiştirelemeyen tüzüğü yazar ve vakfın görevini yerine getirmesini sağlayacak mütevellî heyetinin seçim esaslarını belirler. Bu kurum, kökenleri İslam öncesi döneme dayanmasına rağmen, özellikle 10. yüzyıldan itibaren, Orta Doğu'da önem kazandı ve modern döneme kadar, belediye, eğitim, sağlık, konaklama, sosyal yardım gibi hizmetlerin karşılanmasında en önemli rolü oynadı.

Kuran'a göre, vakıfların Orta Doğu ekonomisinde oynadıkları büyük rol, sadece hayırseverlikle açıklanamaz. Buna göre, vakıflar, aynı zamanda, Orta Doğu tarihinde sorunlu olan mülkiyet hakları konusunda, kısmi bir çözüm oluşturuyordu. Hükümdarlar, gerek dine saygısızlık olarak algılanır korkusuyla, gerekse yerine getirdikleri sosyal hizmetler dolayısıyla, vakıf mallarına el koymaya çekiniyorlardı. Dolayısıyla,

³⁵ T. Kuran, "The Provision of Public Goods under Islamic Law: Origins, Impact, and Limitations of the Waqf System", *Law & Society Review*, 35(4), 2001. 841–898.; T.Kuran, "Absence of the Corporation in Islamic Law: Origins and Persistence", *The American Journal of Comparative Law*, 2005. 53, 785.; T. Kuran, *The Long Divergence: How Islamic Law Held Back the Middle East*, Princeton; Oxford: Princeton University Press. 2011.

---

vakfın kurucusu, mülkünün gelirlerinin bir kısmını sosyal hizmetlere adanmayı kabul ederken, aynı zamanda kendisinin, akrabalarının ve varislerinin vakıfta görev almalarını sağlayarak ve maaş bağlayarak gelirlerin geri kalanı üzerindeki kontrolünü devam ettirebiliyordu. Bu sistemin olumsuz iktisadi etkisi ise uzun vadede ortaya çıkıyordu. Buna göre, vakfın kurucusu tarafından belirlenen amacı ve faaliyet kuralları zaman içinde değiştirilemiyor ve bu da kaynakların verimsiz kullanımına yol açıyordu.

Kuran'ın bir kısmı yukarıda özetlenen Orta Doğu iktisat tarihi üzerine yaptığı çalışmaların ortak paydası, İslam hukukunun 10. Yüzyıl'dan itibaren durağan kaldığı ve bu durağanlığın Orta Doğu'nun geri kalmasında kritik rol oynadığı savıdır. Kuran'a göre, İslam hukukunun iktisadi hükümleri, zaman içinde yetersiz kalmış, güçsüz sermaye sınıfı da, değişiklikler için etkin bir rol oynayamamıştır. Bu sava karşı yapılan eleştiriler, çok geniş bir coğrafya ve uzun bir dönemi, yerel, dönemsel ve uygulama farklılıklarını değerlendirmeye almadan aynı model çerçevesinde açıklaması ve Orta Doğu tarihini, kendi bağlamında değil, Avrupa'nın geçirdiği dönüşümler lensinden okumasıdır. Aslında, bu iki eleştiri, Kuran'ın çalışmalarının ötesinde, Yeni Kurumlar literatürünün metodolojisinde olan tarihsel süreçleri ayrıntılardan ayıklayıp iktisadi modellere indirgeme ve karşılaştırmalı olarak inceleme yaklaşımlarına yönelik olarak okunabilir.

Şevket Pamuk'un³⁶ çalışmaları ise, Kuran'da işaret edilen özel hukuktaki durağanlığın aksine, kamu hukuku alanında önemli değişiklikler olduğunu ortaya koydu. Daha açık ifadeyle, devletin çıkarlarını doğrudan ilgilendiren idari, arazi ve vergi hukuku gibi alanlarda, büyük değişiklikler ve dönüşümler görüldü. Mesela, sadece 16.-18. yüzyıllar arasında, vergi gelirlerinin toplanmasında sırasıyla tımar, gelirlerin sabit bir ödeme karşılığı kısa vadeli (iltizam) ve ömür boyu (malikane) devri ve yıllık gelirlerin hisselerle ayrılarak satılması (esham) gibi yöntemler geliştirildi. Vergi toplama ve dış ticaret alanında devlet görevlileriyle ortaklık şeklinde çalışan büyük ölçekli işletmeler ortaya çıktı. Yine vergi sistemiyle bağlantılı olarak ve vakıf sistemi çerçevesinde, İslam hukukuna göre yasak olan faize yaygın bir biçimde başvuruldu.

Pamuk, bu verilerden yola çıkarak, bazı çıkarımlar yapar. Bunlardan ilki, özellikle Osmanlı özelinde, siyasetin hukuk üzerinde belirleyiciliğidir. Merkezi yönetim, Sultan'ın kanun koyma yetkisine ve din bürokrasisi üzerindeki kontrolüne dayanarak, hukuk kurallarını mali ve siyasi çıkarları doğrultusunda şekillendirmiştir. Bu değişiklikler, yönetimin esneklik ve pragmatizmini gösterir, fakat belli bir programı takip etmekten çok, teknolojik ve mali şokların doğurduğu kısa vadeli ihtiyaçları gidermeye yönelik ve tepkiselidirler.

Pamuk ve Kuran'ın çalışmalarındaki ortak vurgu, özel hukuktaki durağanlıkta tüccar, lonca, çalışanlar ve devlet dışı diğer iktisadi aktörlerin güçsüz olmalarının ve hukuki süreci etkileyememelerinin oynadığı roldür. Ayrıldıkları, ve cevaplanmayı bekleyen soru ise, iktisadi aktörlerin güçsüzlüğünde, hukuk geleneğinin ve siyasetin

---

³⁶ Ş. Pamuk, "Institutional Change and the Longevity of the Ottoman Empire, 1500–1800", *Journal of Interdisciplinary History*, 35(2), 2004. 225–247.; Ş. Pamuk, "Political Power and Institutional Change: Lessons from the Middle East", *Economic History of Developing Regions*, 27(sup1), 2012. 41–56.

nispi rolleridir. Kuran, 10. yüzyılda kristalize olmuş bazı hukuk kurallarının kendi dinamiklerini yarattığını ve iktisadi aktörlerin güçsüzlüğünde bağımsız bir rolü olduğu tezini savunur. Pamuk ise, hukuk sistemindeki sık değişikliklerin ışığında, hukuk geleneğine etkin bir rol biçmez. Bu ayrım, bir önceki bölümde özetlenen, Avrupa üzerine literatürdeki hukuk geleneklerinin siyasetten bağımsız bir rolü olup olmadığı tartışmalarına benzerlik gösterir.

Eğer Osmanlı iktisadi yaşamını siyasetin şekillendirdiği kabul edilirse, takip eden soru, Osmanlı siyasetinin temel özellikleridir. Bu soruya cevap arayan bir çalışmada, Karaman³⁷, daha önce bahsedilen North ve arkadaşlarının³⁸ çalışmalarına benzer bir şekilde, Osmanlı siyasetinin belirleyici özelliğinin, şiddetin kontrolünün tekelleştirilememesi, ve bundan dolayı ortaya çıkan açık veya üstü örtülü çatışmalar olduğunu öne sürdü. Bu açıklamaya göre, Osmanlı devleti, merkezi yönetim ve otonom askeri kapasiteye sahip yerel güç odaklarının bir koalisyonuydu. Dönemden döneme koalisyon içi dengeler değişti, fakat koalisyon içi kalıcı bir uzlaşma sağlanamadı, bu ise gelişmeyi olumsuz etkiledi. Çalışma, bu tezi, 16. yüzyıl için, Oyun Teorisi kullanarak modelledi. Buna göre, bu dönemde, merkezi yönetimin hukuki ve iktisadi kararları, taşradaki iktisadi birikimi ve yerel güç odaklarından gelebilecek tehditleri sınırlama kaygısını yansıtıyordu. Bu denge, 17. ve 18. yüzyıldaki askeri teknoloji değişiklikleri sonucu bozuldu, yerel elitler güç kazandı, ama, siyasi belirsizlik, yerel elitler arasında çatışma ve tasfiyeler devam etti. Dolayısıyla, North ve arkadaşlarının bazı Avrupa devletleri için tasvir ettikleri, şiddetin bir yandan tekelleşirken, bir yandan sivil denetim altına alınması süreci, Osmanlı'da gerçekleşmedi.

Karaman ve Pamuk ise, ortak çalışmalarında³⁹ Osmanlı siyasetini Avrupa devletleri ile karşılaştırmalı ve ampirik bir çerçevede inceledi. Yazarlar, bu amaçla, 1500-1914 arası Osmanlı merkezi hazine vergi gelirlerini, dokuz önde gelen Avrupa devletin gelirleriyle karşılaştırdı. Bu karşılaştırma için önce, Osmanlı merkezi vergi gelir serilerini⁴⁰, akçenin gümüş içeriği serisiyle⁴¹ çarparak gümüş cinsine çevirdiler. İkinci aşamada, Osmanlı nüfus ve ücret serilerini⁴² kullanarak, merkezi vergi gelirlerinin

³⁷ K. K. Karaman, **Intra-state Conflict as a Cause for Undertaxation and Underdevelopment**, PhD Thesis, Stanford University. 2008.

³⁸ D. C. North ve diğerleri, **Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History** (1st ed.), Cambridge University Press. 2009.

³⁹ K. K. Karaman, ve Ş. Pamuk, “Different Paths to the Modern State in Europe: The Interaction Between Warfare, Economic Structure, and Political Regime”, **American Political Science Review**, 107, 2013. pp 603-626.; K. K. Karaman, ve Ş. Pamuk, “Ottoman State Finances in European Perspective, 1500–1914”, **The Journal of Economic History**, 70(03), 2010. 593–629.

⁴⁰ M. Genç ve E. Özvar, **Osmanlı Maliyesi: Kurumlar ve Bütçeler**, Karaköy, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi. 2006; T. Güran, **Ottoman Financial Statistics, Budgets, 1841–1918**, Ankara: State Institute of Statistics. 2003.

⁴¹ Ş. Pamuk, **A Monetary History of the Ottoman Empire**, Cambridge University Press. 2004b.

⁴² S. Özmucur, and Ş. Pamuk, “Real Wages and Standards of Living in the Ottoman Empire, 1489-1914”, **Journal of Economic History**, 62(2), 2002. 293–321.

---

milli gelire oranı konusunda tahminde bulundular. Daha sonra, aynı adımları Avrupa devletlerinin vergi gelirleri için tekrarladılar ve bulunan rakamları karşılaştırdılar.

Bu çalışmanın ortaya koyduğu resim, 1500'den itibaren, önce Batı, sonra Doğu Avrupa'da yönetimlerin mali ve askeri yapıyı merkezileştirdiği, otonom askeri güce sahip yerel elitleri tasfiye ettiği ve bu yolla merkezi vergi gelirlerinde büyük kazanımlar elde ettiğidir. Yazarlar, bu süreçte Avrupa devletlerinin tek bir yol izlemediğini, bazı yönetimlerin şiddete ve otokratik yöntemlere başvurarak, diğerlerinin ise yerel elitlerle pazarlık ederek ve rızalarını alarak devleti merkezileştirdiklerini buldular. Osmanlı yönetimi ise, 19. yüzyıla kadar, yerel elitleri ne şiddet yoluyla tasfiye edebildi, ne de mutabakat sağlayabildi, ve merkezi vergi gelirleri düşük kaldı. Devletin merkezileşmesi, 19. yüzyıl başındaki askeri modernleşme ve yerel elitlerin şiddet yoluyla tasfiyesini bekledi. Bu bulgular, Osmanlı'nın iktisadi geri kalmışlığında, devletin vergi ve şiddet tekelini kurmakta ve güvenliği sağlamakta geç kalmasının rolüne işaret eder.

6. Değerlendirme ve Sonuç

Bu makalede incelediğimiz çalışmalar, iktisat biliminin İkinci Dünya Savaşı sonrası geçirdiği dönüşüm çerçevesinde düşünüldüğü zaman daha iyi anlaşılabilir. Bu dönüşümün merkezinde iktisadın doğa bilimlerinin kullandığı matematiksel modelleme ve ampirik sınımaya dayalı metodolojiyi benimsemesi vardır. Daha sonra, benzer bir dönüşüm, siyaset bilimi ve sosyoloji gibi diğer sosyal bilimlerde de başlamış, iktisatla diğer sosyal bilimler arasındaki metodolojik ve terminolojik ayrımlar azalmıştır. Bu ise, toplumsal hayatın değişik alanları arasındaki etkileşimleri inceleyen disiplinler arası çalışmalara kapıyı açmıştır.

İncelediğimiz literatürün merkezindeki soru, uzun vadeli iktisadi gelişme için belirleyici olan etkenleri ve bu etkenlerin göreceli önemini anlamaktır. Bu soruya cevap olarak önemi vurgulanan etkenler, makalede incelenen siyaset ve hukuk, ve makalenin kapsamı dışında bırakılan kültür⁴³ ve coğrafya⁴⁴ olmuştur. Fakat yine bu makalede incelenen çalışmaların gösterdiği, tek bir etkene dayanan açıklamaların yetersiz kaldığı, ve literatürün sosyal ve çevresel etkenler arasındaki karmaşık etkileşimlerin modellenmesi ve incelenmesi yönünde ilerlediğidir.

İncelenen çalışmalara getirilebilecek önemli bir eleştiri, farklı bölgeleri, uzun yıllar boyunca aynı teorik veya ampirik modelle açıklamaya çalıştıkları, ve yer ve döneme özgü koşul ve mekanizmaları hesaba katmadıklarıdır. Bu eleştiri doğruluk payı taşımakla beraber, literatürün kısa geçmişi göz önüne alındığında, zamanla bu boşluğun daha ayrıntılı modellerle doldurulmaması için bir sebep yoktur. Bu noktada, iktisat metodolojisinin önemli bir avantajı, modellemenin ortak ve modüler matematiksel bir dile dayanması sayesinde, geliştirilmeye açık olmasıdır. Aynı zamanda, dik-

---

⁴³ G. Tabellini, "Culture and Institutions: Economic Development in the Regions of Europe", *Journal of the European Economic Association*, 8(4), 2010.677-716.

⁴⁴ J.M. Diamond, *Guns, Germs and Steel: The Fates of Human Societies*, W. W. Norton & Company Incorporated. 1997.

kat edilmesi gereken bir nokta, teoriyle tarih arasındaki ilişkinin tek yönlü olmaması için, teorinin de tarihten beslenmesi, ve makalede örnekleri verilen, veri serilerine dayanan çalışmalara öncelik verilmesidir.

Yeni Kurumsal İktisat literatürüne getirebilecek daha temel bir eleştiri, iktisadın kullandığı matematiksel modellerin, tarihsel süreçleri anlamaya uygun olmadığıdır. Bu eleştirinin detaylı bir değerlendirmesi, bu makalenin kapsamını aşmakla beraber, iki noktaya vurgu yapmak gerekir. Birincisi, her metodolojinin, her soruyu, aynı yetkinlikte cevaplaması gerekmez. Mesela, iktisat metodolojisi, ideolojinin gelişmeye etkisini anlamak konusunda yetersiz kalırken vergi politikasının etkisi konusunda daha çok şey söyleyebilir. Dolayısıyla, iktisat metodolojinin toptan reddi yerine, metodolojik çeşitlilik çerçevesinde, incelenen soruya uygun metodoloji seçerek ilerlemek daha doğru olur. Akılda tutulması gereken ikinci bir nokta ise, iktisat metodolojisinin zaman içinde gösterdiği esneklik ve zenginleşmedir. Diğer bir deyişle, iktisat metodolojisinin muhtemel katkıları değerlendirirken, son 60 yılda Genel Denge Model'inden Oyun Teorisi ve Davranışsal İktisat gibi alanlara uzanan ve devam eden değişim göz önüne alınmalıdır.

Orta Doğu ve Osmanlı iktisat tarihi açısından ise Yeni Kurumsal İktisat literatürünün önemi, bu alandaki çalışmalar için teorik çerçeve oluşturulması ve dünya literatürüyle bağlantı kurulması konusunda oynayabileceği roldür. Özellikle Marksist kökenli literatürün etkinliğini kaybetmesi, Osmanlı tarihçiliğinde içine kapanma tehlikesini doğurmuştur.⁴⁵ Oysa, yukarıda örnek olarak sunduğumuz çalışmaların gösterdiği gibi, Osmanlı iktisat tarihinin soruları, dünya literatüründe sorulan sorulardan farklı değildir. Yeni Kurumsal İktisat literatürü üzerinden kurulacak bir diyalogun iki taraf içinde faydalı olması muhtemeldir.

---

⁴⁵ Y.E. Özveren, "Economic History in Turkey: Advent, Present Condition and Prospects", *South African Journal of Economic History*, 22(1-2), 2007.142-166.

Kaynakça

- ACEMOGLU, D., JOHNSON, S. ve ROBINSON, J. A., “The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation”, **American Economic Review**, 91(5), 2001, s. 1369–1401.
- ACEMOGLU, D., JOHNSON, S., ve ROBINSON, J. A., “Reversal of Fortune: Geography and Institutions in the Making of the Modern World Income Distribution”, **The Quarterly Journal of Economics**, 117(4), 2002, s. 1231–1294.
- ACEMOGLU, D. ve ROBINSON, J., **Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty** (1st ed.), Crown Business, 2012.
- ACEMOGLU, D. ve ROBINSON, J. A., “Economic Backwardness in Political Perspective”, **American Political Science Review**, 100(1), 2006, s. 115–131.
- BECK, T., “Legal Institutions and Economic Development” (SSRN Scholarly Paper No. ID 1669100), Rochester, NY, Social Science Research Network. <http://papers.ssrn.com/abstract=1669100>, 2010.
- BERNSTEIN, L., “Opting Out of the Legal System: Extralegal Contractual Relations in the Diamond Industry”, **The Journal of Legal Studies**, 21(1), 1992, s. 115–57.
- BLUHM, Richard ve Adam SZIRMAI, **Institutions and Long-run Growth Performance: An Analytic Literature Review of the Institutional Determinants of Economic Growth**, United Nations University, Maastricht Economic and Social Research and Training Centre on Innovation and Technology, 2012, REPEc - IDEAS.
- BOCKSTETTE, V., CHANDA, A. ve PUTTERMAN, L., “States and Markets: The Advantage of an Early Start”, **Journal of Economic Growth**, 7(4), 2002, s. 347–369.
- CASS, David, “Optimum Growth in an Aggregative Model of Capital Accumulation”, **The Review of Economic Studies**, 32(3), 1965, s. 233–240.
- CLAY, Karen, “Trade, Institutions, and Credit”, **Explorations in Economic History**, 34(4), 1997, s. 495-521.
- COASE, Ronald H., “The Nature of the Firm”. **Economica**, 4(16), 1937, s. 386–405.
- COASE, Ronald H., “Problem of Social Cost”, **The Journal of Law and Economics**, 3 (1), 1960, s. 1-44.
- DIAMOND, J. M., **Guns, Germs and Steel: The Fates of Human Societies**, W. W. Norton & Company Incorporated, 1997.
- DIAMOND, L., “The State and Violence”, **Perspectives on Politics**, 8(01), 2010, s. 293–296.
- DIXIT, A., “Trade Expansion and Contract Enforcement”, **Journal of Political Economy**, 111(6), 2003, s. 1293–1317.

- EASTERLY, W. R., **The Elusive Quest for Growth: Economists' Adventures and Misadventures in the Tropics**, MIT Press, 2002.
- EASTERLY, William, ve Ross LEVINE, "Tropics, Germs, and Crops: How Endowments Influence Economic Development", **Journal of Monetary Economics**, 50(1), 2003, s. 3-39.
- FAFCHAMPS, Marcel, **Market Institutions in Sub-Saharan Africa: Theory and Evidence**, MIT Press, 2004.
- GALLUP, J. L., SACHS, J. D. ve MELLINGER, A. D., "Geography and Economic Development", **International Regional Science Review**, 22(2), 1999, s. 179–232.
- GENÇ, M. ve ÖZVAR, E., **Osmanlı Maliyesi: Kurumlar ve Bütçeler**, Karaköy, İstanbul, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2006.
- GLAESER, E. L. ve SHLEIFER, A., "Legal Origins", **The Quarterly Journal of Economics**, 117(4), 2002, s. 1193–1229.
- GREIF, Avner, Paul MILGROM, ve Barry R WEINGAST. "Coordination, Commitment, and Enforcement: The Case of the Merchant Guild", **Journal of Political Economy**, 1994, s. 745–776.
- GREIF, A., "Cultural Beliefs and the Organization of Society: A Historical and Theoretical Reflection on Collectivist and Individualist Societies", **Journal of Political Economy**, 102(5), 1994, s. 912–950.
- GÜRAN, T., **Ottoman Financial Statistics, Budgets, 1841–1918**, Ankara: State Institute of Statistics, 2003.
- HABER, S., MAURER, N. ve RAZO, A., **The Politics of Property Rights: Political Instability, Credible Commitments, and Economic Growth in Mexico, 1876-1929**, Cambridge University Press, 2003.
- HILLMANN, H., ve AVEN, B. L., "Fragmented Networks and Entrepreneurship in Late Imperial Russia", **American Journal of Sociology**, 117(2), 2011, s. 484–538.
- HOFFMAN, Philip T., **Growth in a Traditional Society: The French Countryside, 1450-1815**, Princeton University Press, 2000.
- KARAMAN, K.K., "Intra-state Conflict as a Cause for Undertaxation and Underdevelopment", *PhD Thesis*, Stanford University, 2008.
- KARAMAN, K.K. ve PAMUK, Ş., "Different Paths to the Modern State in Europe: The Interaction Between Warfare, Economic Structure, and Political Regime", **American Political Science Review**, 107, 2013, s. 603-626.
- KARAMAN, K.K. ve PAMUK, Ş., "Ottoman State Finances in European Perspective, 1500–1914", **The Journal of Economic History**, 70(03), 2010, s. 593–629.
- KHAN, Nisar A, ve Saghir Ahmad ANSARI, "Application of New Institutional Economics to the Problems of Development: A Survey", **Journal of Social and Economic Development**, 10(1), 2008, s. 1-32.

-
- KNACK, S. ve KEEFER, P., “Institutions and Economic Performance: CrossCountry Tests Using Alternative Institutional Measures”, **Economics and Politics**, 7(3), 1995, s. 207–227.
- KOOPMANS, Tjalling C., “On the Concept of Optimal Economic Growth”, **The Econometric Approach to Development Planning**, Amsterdam: North Holland, 1965.
- KURAN, T., “The Provision of Public Goods under Islamic Law: Origins, Impact, and Limitations of the Waqf System”, **Law & Society Review**, 35(4), 2001, s. 841–898.
- KURAN, T., “Absence of the Corporation in Islamic Law: Origins and Persistence”, **The American Journal of Comparative Law**, 2005, s. 53,785.
- KURAN, T., **The Long Divergence: How Islamic Law Held Back the Middle East**, Princeton ; Oxford: Princeton University Press. 2011.
- LA PORTA, R., LOPEZ-DE-SILANES, F., SHLEIFER, A. ve VISHNY, R., “Law and Finance”, **Journal of Political Economy**, 106, 1998, s. 1113–1155.
- LA PORTA, R., LOPEZ-DE-SILANES, F., SHLEIFER, A. ve VISHNY, R., “The Quality of Government”, **Journal of Law, Economics and Organization**, 15(1), 1999, s. 222–279.
- LUCAS Jr., Robert E., “On the Mechanics of Economic Development”, **Journal of Monetary Economics**, 22 (1), 1988, s. 3–42.
- MÉNARD, Claude, ve Mary M SHIRLEY, **Handbook of New Institutional Economics**, Springer, 2005.
- NORTH, Douglass C., **The Rise of the Western World: A New Economic History**, Cambridge University Press, 1973.
- NORTH, Douglass C., **Structure and Change in Economic History**, New York: Norton. 1981
- NORTH, Douglass C., ve Barry R. WEINGAST, “Constitutions and Commitment: The Evolution of Institutions Governing Public Choice in Seventeenth-Century England”, **The Journal of Economic History**, 49(04), 1989, s. 803–832.
- NORTH, Douglass. C., **Institutions, Institutional Change and Economic Performance**, Cambridge University Press, 1990.
- NORTH, D. C., “Institutions”, **Journal of Economic Perspectives**, 5(1), 1991, s. 97–112.
- NORTH, D. C., WALLIS, J. J. ve WEINGAST, B. R., **Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History** (1st ed.), Cambridge University Press, 2009.
- OGILVIE, Sheilagh C., **Institutions and European Trade: Merchant Guilds, 1000-1800**, Cambridge University Press, 2011.

- ÖZMUCUR, S., ve PAMUK, Ş., “Real Wages and Standards of Living in the Ottoman Empire, 1489-1914”, **Journal of Economic History**, 62(2), 2002, s. 293–321.
- ÖZVEREN, Y. E., “Economic History in Turkey: Advent, Present Condition and Prospects”, **South African Journal of Economic History**, 22(1-2), 2007, s. 142–166.
- PAGANO, M. ve VOLPIN, P., “The Political Economy of Finance”, **Oxford Review of Economic Policy**, 17(4), 2001, s. 502–519.
- PAMUK, Ş., “Institutional Change and the Longevity of the Ottoman Empire, 1500–1800”, **Journal of Interdisciplinary History**, 35(2), 2004a, s. 225–247.
- PAMUK, Ş., **A Monetary History of the Ottoman Empire**, Cambridge University Press. 2004b.
- PAMUK, Ş., “Political Power and Institutional Change: Lessons from the Middle East”, **Economic History of Developing Regions**, 27(sup1), 2012, s. 41–56.
- RODRIK, Dani, Arvind SUBRAMANIAN, ve Francesco TREBBI, “Institutions Rule: The Primacy of Institutions over Geography and Integration in Economic Development”, **Journal of Economic Growth**, 9(2), 2004, s. 131-165.
- ROMER, Paul M., “Increasing Returns and Long-run Growth”, **The Journal of Political Economy**, 1986, s. 1002–1037.
- ROMER, Paul M., “Endogenous Technological Change”, **Journal of Political Economy**, 1990, s. 71–102.
- SOLOW, R. M., “A Contribution to the Theory of Economic Growth”, **The Quarterly Journal of Economics**, 70(1), 1956, s. 65–94.
- STASAVAGE, David “Transparency, Democratic Accountability, and the Economic Consequences of Monetary Institutions”, **American Journal of Political Science**, 47(3), 2003, s. 389–402.
- SWAN, T. W., “Economic Growth and Capital Accumulation”, **Economic Record**, 32(2), 1956, s. 334–361.
- TABELLINI, G., “Culture and Institutions: Economic Development in the Regions of Europe”, **Journal of the European Economic Association**, 8(4), 2010, s. 677–716.
- WILLIAMSON, Oliver E., **Markets and Hierarchies**, New York, 1975.
- WILLIAMSON, Oliver E., **The Economic Institutions of Capitalism**, Simon and Schuster, 1985.